

Kortfattad sammanfattning

S:t Olofs kyrka, Falköping

Byggnadshistoria

Detta lilla häfte är en tillfällig beskrivning av S:t Olofs kyrkas olika byggnadsskeden, i väntan på en ny informationsfolder.

Bilden på framsidan är takmålningen i sakristian. Den fanns under det vitmålade taket under läktaren när denna revs 1959, den konserverades och sattes upp i sakristians tak. Målningen torde vara från läktarens dekorationsmålning 1770

Bakgrund

Historisk bakgrund

Falköpings stads tidiga historia är höljdd i dunkel. I olika offentliga handlingar uttrycks det att stadens historia är knutna till området kring S:t Olofs kyrka, Stora torget, Trätorget och Köttorget, det som idag utgör Gamla Stan. Placeringen av kyrkan på den svagt markerade höjden har troligen haft en avgörande betydelse för stadens utveckling”.

I Västergötlands museums rapport 2007:31 framgår att ”Falköping kan betraktas som tidig lokal centralort med såväl kyrkligt som kommersiellt inslag. Här hölls marknader som utvecklats i anslutning till religiösa festligheter. Falköping var en viktig ort för dyrkandet av S:t Olof. Den förhållandevis stora S:t Olofs kyrka kan ses som en indikation på platsens betydelse som kristen kultplats”.

I samma rapport uttrycks också att man ”kan enas om att under 1100-talet av någon anledning byggdes en för en landsortsby något överdimensionerad kyrka på platsen samt att detta måste haft flera orsaker”.

I rapporten framgår vidare att ”I närheten av S:t Olofs kyrka har grävningsarbeten under sent 1800-tal och 1900-tal resulterat i att man funnit gravar utanför kyrkogårdsmarken. I norra delen av kvarteret Klockaren har man hittat ett 20-tal gravar. ”(ca 65 m från kyrkan och dessutom rakt norr om denna). Ytterligare gravar hittades vid Prästgårdsgatan 1951, ca 90 m från kyrkan. Vissa av skelettfynden konstateras vara gravsatta i öst-västlig riktning, alltså kristet gravskick. Dessa fynd ger utrymme för olika spekulationer.

I samma rapport finns rubriken **Plats för storgård?**. ”Med utgångspunkter från gravfynden i trakten av S:t Olofsgatan – Storgatan och de topografiska förhållandena kan man i dagsläget endast spekulera i varför gravar hittats norr om och relativt långt från 1100-talets kyrka.” Vid den liknande romanska kyrkan i Husaby har man funnit gravar på liknande avstånd från kyrkan och tolkats ”som den första kristna begravningsplatsen i Husaby, samt att de antagligen anlagts i anslutning till eller på en huvudgårds marker. Tolkningen av gravarna i Husaby bygger på en kedja av antaganden och teoribildning kring att många landsortskyrkor ursprungligen uppfördes som träkyrkor med tillhörande begravningsplats för storgårdar.”

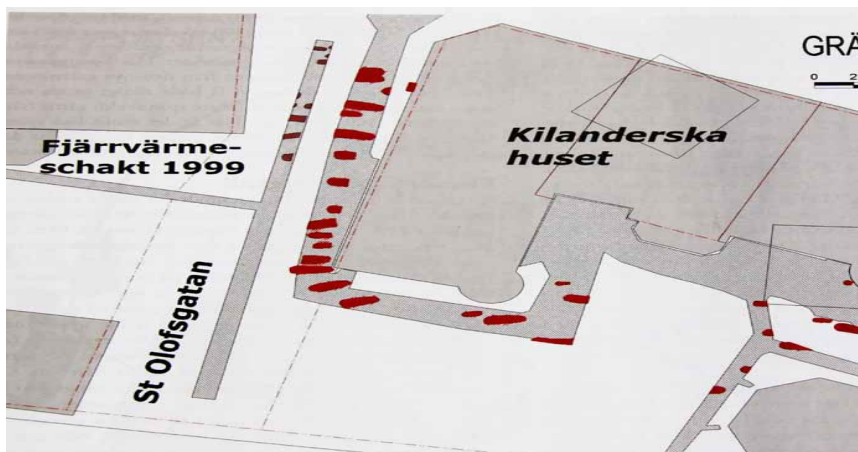
I forskningsprojekt där romanska kyrkor och tidig bebyggelse varit i fokus förekommer tanken om att många tidiga kyrkor grundats som privatkyrkor vilket kanske också här varit fallet. I en artikel i Falköpings Tidning den 5 augusti 1950 skriver artikelförfattaren Einar Magnusson att ”orten sedan heden tid varit landskapets förnämsta kultur-, tings och marknadsplats och håller för troligt att den nuvarande romanska kyrkan föregåtts av en väldig och reslig stavkyrka”.

Ett annat citat är ur Robin Gullbrandssons ”Tusenårigt arv – Skara stifts kyrkor” från 2008. ”Det tidiga beståndet av tidiga medeltidskyrkor är ett uttryck för Skaras ställning som det

medeltida Sveriges äldsta stift, inrättat omkring 1014 och omfattade hela Västergötland, Värmland och Dalsland. I Västergötlands centralbygder fanns då ett i hög grad kristnat skikt av stormän. Dessa träder fram i runstenar och olika slags gravmonument som sannolikt var knutna till gårdskyrkor av trä.”.....”I den sedan stenåldern brukade bygden kring platåbergen anses en stor mängd stormannafamiljer ha funnits, vilket lett till mycket små socknar med var sin romansk stenkyrka.” Han skriver lite längre fram i kapitlet ”Flera kan mycket väl ha föregåtts av en stavkyrka. Direkta spår saknas ofta.”

Gravplatsen i Kv Klockaren

2016 utförde Västergötlands museum en arkeologisk förundersökning i form av schaktövervakning i anslutning till grävning av ny dagvattendränning vid det s k Kilanderska huset, numera Kyrkans hus. Vid denna schaktkontroll hittades 29 gravar med skelett lagda på botten av gravarna i öst/västlig riktning. Nämnas kan också att vid grävning för fjärrvärme 1999 gjorde skelettfynd, som också C-14 daterats liksom skeletten funna 2016. C 14-dateringarnas överraskande resultat visar att skeletten är tidigmedeltida från 900 – 1100-talet. Alltså samtida med de äldsta fynden vid Kata gård i Varnhem. Tolkningen är att det **levde kristna människor här i slutet av 800-talet**

Spekulation om träkyrkor

Sannolikt har det funnits en eller flera träkyrkor efter varann under de drygt 200 åren som gått från de första kristna gravsättningarna och fram till stenkyrkan byggdes under första hälften av 1100-talet.

Wideén och Magnusson håller för troligt ”att den nuvarande romanska stenkyrkan föregåtts av en väldig och reslig träkyrka, som således kunnat äga bestånd i ca 100 år.” Med dagens insikt torde det vara möjligt att tiden för små eller större träkyrkor kan ha sträckt sig upp till 250 år.

Modell från Kata gård, Varnhem

S:t Olofs kyrkas byggnadshistoria

Flertalet nedanstående uppgifter är hämtade ur Einar Magnussons artikel i Falköpings Tidning den 5 augusti 1950 samt Falbygdens Hem- och Fornminnesförenings årsbok "Falbygden" nr 13 och 22, artiklar av Harald Wideen samt ur samma publikation nr 20 artikel av Nils Fredrik Beerståhl och nr 39 Olov Fr. Holms artikel.

1100-tal. Den ursprungliga romanska kyrkan stenkyrkan tros vara uppförd före 1100-talets mitt. Kyrkan bestod av kor med absid och långhus samt sakristia samt torn som uppförts i förband. Tornet hade ett trapphus med trappa. Långhuset hade både nord- och sydportal. Det fanns också en korportal på södra sidan. Mellan koret och långhuset fanns en smal öppning som kan ha varit täckt av ett korskränk. Långhuset hade med stor sannolikhet synliga takstolar. Tre högt sittande romanska fönster fanns på vardera syd och nordsidan. Flera av dessa romanska fönster finns i dag synligt markerade på murarna. Det fanns ingen västingång genom tornet, vilket endast var tillgängligt från kyrkan. I absiden är den ursprungliga murhöjden bevarad in i sitt nionde århundrande.

Bildtext. Modell på S:t Olofs kyrkas sydsida som man tror den såg ut på 1100-talet. Modellen finns på Falbygdens museum. Foto: Sebastian Streith

Bildtext. Modell på S:t Olofs kyrkans norrsida som man tror den såg ut på 1100-talet. Modellen finns på Falbygdens museum. Foto: Sebastian Streith

1200-tal. Redan på 1250-talet blev kyrkan grundligt omdanad. Mycket tyder på att olika krafter ville få till stånd en vallfarts- och pilgrimskyrka. Tornet rivs, kanske efter en brand. Kor- och långhusmurarna höjs ca 1,2 – 1,4 m. . De romanska fönstren på södersidan murades igen och större togs upp. På norrsidan är det svårtolkat angående fönstren. Korbågen (triumfbågen) vidgas. Valven slås men antagligen inte samtidigt med

murhöjningen. Långhuset förlängs till nuvarande längd. Den nya västgaveln får tydlig gotiskt uttryck med omfattning kring det gotiska fönstret. Man kan i viss dokumentation tolka att absiden får tre gotiska fönster. Sydingången flyttas några meter åt väster och det tidigare vapenhuset rivs delvis och ett nytt stort och högt vapenhus uppförs framför sydingången, som är den nuvarande. Vapenhuset innehåller också en trappa till kyrkvinden

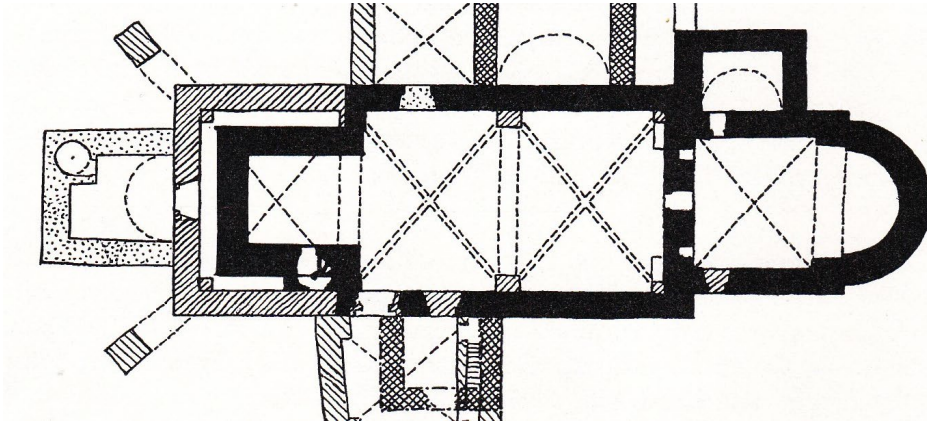
Bildtext. Modell på S:t Olofs kyrka södersida som den kan sett ut på sista hälften av 1200-talet. Modellen finns på Falbygdens museum. Foto: Sebastian Streith

Bildtext. Modell på S:t Olofs kyrkas norrsida som den kan sett ut på sista hälften av 1200-talet. Modellen finns på Falbygdens museum. Foto: Sebastian Streith

1200 – 1300-tal. Större fönster tas upp – troligen färgat glas – fragment är funna. Dessa fönster placeras mitt i "valvspannet" för att få symmetri och överensstämmelse med takvalven. På norrsidan uppförs en långa byggnader mot kyrkväggen och som valvslås. Möjligen fanns de högt sittande romanska fönstren kvar över byggnadstilläggen. Utbyggnaden innehöll tiodemagasin och/eller pilgrimshärbärge eller alternativt kapell. I det sistnämnda alternativet kan den norra långhusingången fortfarande ha varit i bruk. Gotiska stödbågar stödjer sydväst respektive nordvästhörnen på långhuset. Om funktionen var att

stödja långhushörnen eller att förstärka det gotiska uttrycket är oklart. Väggarna – särskilt i kor och absid har utan tvivel varit försedda med kalkmålningar, enligt Wideen. Vid utgrävningen 1959 har man funnit grunderna till fem altaren.

Nya, nuvarande, tornet uppfördes på medeltiden, alltså före 1500-talet, ovisst när.

S:t Olofs kyrkas södersida som den troligen såg ut från senare delen av medeltiden och fram till de större fönstren höjgs upp. Modell Falbygdens museum. Foto: Sebastian Streiht

S:t Olofs kyrkas norrsida som den troligen såg ut från senare delen av medeltiden och fram till då tillbyggnaderna, 1100-tals sakristia och stödbågarna revs och fönstren högs upp. Modell Falköpings museum. Foto: Sebastian Streiht

1500-tal. 1520 och 1566 bränns staden av danskarna. 1566 innefattar detta med säkerhet också kyrkan. Staden var nedbränd och kyrkan står ett tjugotal år utan tak. 1587 begärde borgarna att få återkomma till orten och begärde myndighetsstöd för att sätta staden och sin kyrka i stånd. Troligen återbyggdes taket och en reparation av kyrkan genomfördes i slutet av 1580-talet. Vid inventeringen 1583 uttrycks: ”Kyriann bleff affbrendh aff fienderne, och är enn nw wtann taak och huadh honn icke bekommer hjelp, såå bliffwer honn sleett om intitt.”

1600-tal. 1643 tillkommer predikstol och altartavla, avdelat kor och ny bänkinredning. Avdelat kor avser att en del av koret avskildes med trä för att tjäna som sakristia. Tornet blir förnyat med tak, kalkslagning och ny klocka. 1679 doneras medel till ny altartavla. Gravläggningar sker i gravkamrar under golvet och det är främst under 1600 och 1700-talet kyrkans magnifika gravvårdar tillkommer.

1625, 1627 och 1640 söker man stöd och kollekt för underhåll och reparation av kyrkan vilket man fick i olika omgångar.

1642 – 1666 blev tornet förnyat med kalkslagning och vitmålning. Ny kyrkklocka med sejerverk, visare (solur), predikstol, altartavla och stolar (bänkar).

1643 uppfördes en kyrkogårdsmur som avgränsade kyrkogården.

1686 togs kollekt upp i hela landet för reparation av Falköpings kyrkas torn och tak

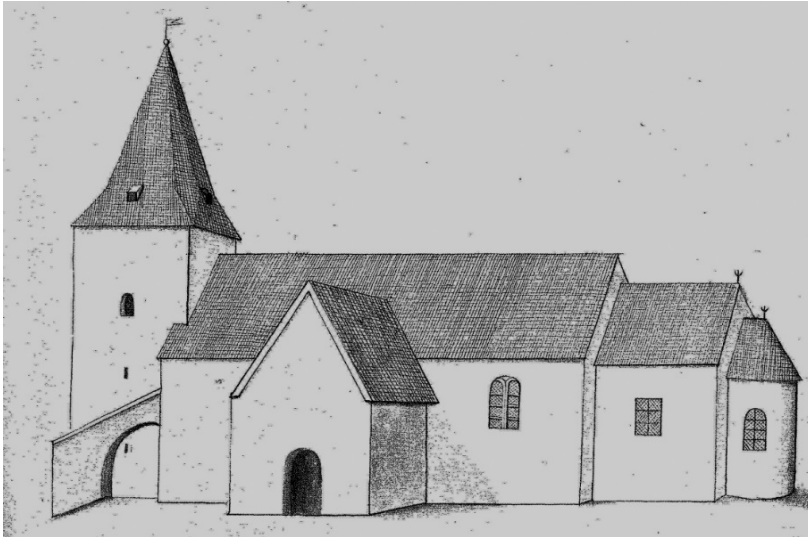

Bild ur Peringsskölds Momenta Sveo-Gothorum av S:t Olofs kyrkas södersida. Tecknad på 1680-talet.

1700-talets början saknar i stort skriftliga källor angående kyrkan.

1731 lades nytt spåntak på kyrkan

1745 - 46 kyrkan rappas utvändigt

1756 Tornets överdel får ny form

1758 Tornspiran och kyrkans tak rödfärgas.

1760 öppnas fyra större fönster, 8 alnars höjd ett på korets sydsida, två på långhusets sydsida, på vardera sidan av södra vapenhuset samt ett på långhusets norrsida, efter det att den västra tiondeboden rivits.

1770 Kyrkan får läktare och läktarbrösten målas med blommor. (Ängeln?) Bänkarna förnyas

1781 Första orgelverket byggs av Lars Strömblad från Östergötland

1790 Altaret får nytt krucifix

1794 - 95 Kyrkans tak spånas om

1800-talet. År 1819 klagar kyrkoherden över kyrkans tillstånd och skriver ”snarare likna ruiner av ett förfallet tempel än en stadskyrka”. 1836 revs benhuset på norrsidan och därmed kunde ytterligare ett större fönster anordnas. Taken lades om. Under den första hälften av århundradet var det livliga diskussioner att riva den gamla kyrkan och bygga en ny. Men det resulterade i ett beslut 1850 att rusta upp den gamla. 1850 rivs 1100-tals-sakristian så fönster kan öppnas på norrsidan i koret. 1852 tas ytterligare ett fönster upp i västra delen av långhuset. Likaså rivs vapenhuset framför syd ingången och det mellersta fönstret på sydsidan kan tas upp. Koret förändras och det rymmer under en period sakristian. Västingången öppnas genom tornet. Tornet har tidigare endast varit tillgängligt från kyrkan. 1870 byggs en ny liten sakristia på den gamlas plats. 1880 diskuteras att

anordna värmeapparat i kyrkan. Noteras kan att den nuvarande dörröppningen mellan sakristia och kor är den ursprungliga.

Teckning från 1847 av Strömberg

Bild från 1918 innan nästa förändring inleddes

1900-talet. 1918 genomfördes en renovering under arkitekt Anders Rolands ledning. Då återupptogs det gotiska medeltidsfönstret i absidens södra kant. Fönstrets spröjsverk rekonstruerades och ny höggs. Dessutom uppmurades det nya huvudaltaret på 1100-talsaltarets grund.

Kyrkan efter Anders Rolands renovering 1918 med predikstolen på sydsidan, nya dekorationsmålningar, evangelisterna återuppsatta och fasta bänkar i koret

Den nuvarande, sakristian byggdes med kolkällare. Vid 1900-talets mitt gjordes det återigen omfattande upprustningar och undersökningar av kyrkan. Putsavknackning, grävningundersökning av marken närmast kyrkan, upptagning av golven invändigt, renovering av taken. Det är vid denna renovering och undersökning som viktig kunskap om kyrkans byggnadshistoria kan fastläggas.

Angående golven så bröts dessa upp i absid, kor, långhus och vapenhus och rövdes ned till 1100-talets jordgolv. Här lades på lämpligt underlag nytt golv av slipad kalksten och utvalda gravhällar i gångarna och i koret. Golvvärme installerades. När man i detta sammanhang tog bort kyrkans trägolv konstaterar man att det underliggande stengolvet som bestod av 1600-tals gravhällar och andra stenhällar kunde ha en nivåskillnad på ca 10 cm mellan hällarna. Angående gravstenarna finns en utförlig redovisning i Tidskriften Falbygden nr 20 av Nils Fredrik Beerståhl.

Här ser vi de uppbrutna golven när de röjdes ned till jordgolvsnivån i mitten av 1900-talet. Predikstolen flyttas från södra till norra sidan. Golvvärme läggs in.

Angående söderingången med den vackra portalen, plåtklädda dörren och den hårt nedslitna tröskeln skriver Harald Wideen i Falbygden nr 22 på sidan 161: "Södra portalen , vars djupt nedslitna tröskelsten numera ansluter till den förhöjda marknivå, som döljer de medeltida vapenhusgrunderna, har tröskeln uppflyttad....."""Tröskelstenen är alltså uppflyttad ett stycke som ungefär motsvarar dess egen höjd. Detta har synbarligen skett genom avhuggning av portalens båda inre profilerade poster."

Under 1900-talet har det funnits planer på att bygga ut S:t Olofs kyrka till ett treskeppigt kyrkorum och en mängd andra förslag till förändringar. Vissa utförda inte andra. Ett församlingshem uppfördes 1938 med viss ombyggnad 1991 och administrationsbyggnaden 1967 och 2002. Det fanns planer att uppföra ytterligare en kyrka vid Församlingshemmet på 1920 – 30-talet, vilket ej blev utfört. Mössebergs kyrka med församlingshem i källarvåningen byggdes 1959 - 60 och Fredriksbergkyrkans församlingshemsdel 1971 och sedan kyrkan 1975.

2000-talet

Efter millennieskiftet uppkom diskussionen om invändiga åtgärder i S:t Olofs kyrka, eftersom den efterhand blivit kraftigt nedsotad. Önskemål fanns också om ett "kyrktorg" och samlingshall i dess närhet. I Falköpings stad hade kyrkan fyra stora fastighetskomplex, Mössebergskyrkan, Församlingshemmet vid Botvidsgatan, Fredriksbergskyrkan och S:t Olofs kyrka med förskolan Boken. År 2010 togs ett inriktningsbeslut att sälja Församlingshemmet, vilket såldes 2016 till Falköpings kommun och det s k Kilanderska huset inköptes för anordnande av församlingslokaler och kansli. Det som nu är Kyrkans hus.

Angående S:t Olofs kyrka uttalade Falköpings församlingsråd önskemålet att kyrkan må bli rengjord, få en större flexibilitet, få ett slätare golv och förbättrade sanitära utrymmen.

Sommaren 2018 påbörjades åtgärderna med att rengöra kyrkan, inrätta handikapptoiletter och pentry, ersätta bänkarna med kopplade stolar och sänka gravhällarna där vissa blev överglasade och synliga.

Den 10 mars kunde vi glädja oss åt att biskop Åke Bonnier högtidligt återöppnade den ljusa och nu tilltalande kyrkan som får möjlighet att tjäna ytterligare några generationer besökare innan det kommer att bli dags för nästa omändring.

Sammanfattning

Man kan konstatera att Falköpings tidiga historia kan vi bara ana oss till och spekulera kring olika teorier. Det är otvetydigt så att här på platsen har levtt kristna människor redan i slutet av 800-talet och att det med stor sannolikhet funnits träkyrka/or innan stenkyrkan byggdes. Med den byggnadstekniska undersökning som genomfördes på mitten av 1900-talet är det tämligen väl fastlagt att den romanska stenkyrkan byggdes under första hälften av 1100-talet och det sågs redan behov av omdaning några år in på 1200-talet. Då rev man tornet, höjde kor- och långhus-väggarna, förlängde långhuset, uppförde ett stort vapenhus på södersidan, slog valven och försökte få till stånd något större fönster som stämde symmetriskt gentemot valvbågarna. Man uppförde för tiden behövliga byggnader för praktiskt ändamål utmed norra långhusväggen. Det nuvarande tornet är uppfört i slutet av medeltiden. Kyrkan hade en viktig funktion och hade en än mer central roll under den senare delen av medeltiden i samband med S:t Olofskulten. Detta har i sin tur haft avgörande betydelse för handelsstadens utveckling.

Efter reformationen led kyrkan periodvis av förfall och det genomfördes torftiga upprustningar. Men förändringar av byggnaden har hela tiden pågått. Sålunda skedde på 1850-talet stora förändringar för att följas av 1900-talets rekonstruktionsambitioner och omdaningar.

Förhoppningsvis innebär de förändringar som gjorts 2018/2019 ännu ett bevis på att vi fortsätter att vårda och verka i den vackra byggnad som S:t Olofs kyrka utgör. Att vi nyttjar vårt vackra rum för att fylla kyrkans uppgift: gudstjänstfirande, undervisning, diakoni och mission inom de snart 900-åriga murarna. Detta i ett flexiblare och mera "tillåtande" kyrkorum som inbjuder till andlighet. Må vi kunna ha vårt kyrkorum öppet och tillgängligt för alla, inte minst för spontan andakt och andhämtning.

Falköping den 21 nov. -18/ 15 april 2019/ 29 sept. 19/ Roland Andersson

